

НЕКОИ ПАТОПИСЦИ ЗА ВЛАСИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА

Меѓу патописците коишто поминале низ Македонија и го опишале животот и обичаите на Власите е романскиот поет, публицист и општественик Димитрие Болинтинџану (Dimitrie Bolintineanu 1819-1872).¹ Тој бил роден во Болинтинул. Учествовал во револуционерните настани од 1848 година и долго бил уредник на весникот „Poporul suveren“. Кога револуцијата била задушена тој морал да ја напушти земјата и заминал во повеќегодишна емиграција. Во 1857 година се вратил во Романија и тука се јавува како борец за обединување на Романците. Во 1859 година кога се обединиле Влашко и Молдавија тој добил високи должности во државата и извесно време бил и министер. Сороботувал со кнезот Куза. Тој е заслужен и за основање на Универзитетот во Букурешт и други национални научни институции. Подоцна паднал во немилост на властите и болен во длабока беда умрел во 1872 година.

Напишал голем број трудови во кои ги критикувал романските богати слоеви, а ги славел оние коишто го штителе народот. Познат е по своите патописи од патувањата по Дунав, Бугарија, Мала Азија, Египет, Македонија и др. За нас важни се патувањата низ Македонија, кои ги извршил во летото 1854 година кога се водела Кримската војна. Патописот го подготвувал до 1858 година. Тој тргнал од Солун, потоа се упатил кон Воден, Острово, Пела, Костур, Битола, Прилеп Крушево, Света Гора и други места. Патописецот ги посетувал местата кои биле населени со Власи. Особено ги критикувал Грците кои ги асимилирале Власите². Тој бил заинтересиран за училиштата, црквите и ја поддржувал романската пропаганда во Македонија. Неговиот патопис носи наслов: „Патувања на Романци во Македонија и на планината Атос или Света Гора“, издаден во Букурешт 1868 година. Патописот е многу значаен и за Македонија бидејќи во него е дадена права слика на грчката пропаганда. Патописот го почнува со почетокот на патувањето од Хелеспонт до Солун. Тој оценил дека овие народи во минатото живееле блескав живот мислејќи на големите цивилизациски достигнувања во старите времиња, а сега ги видел мизерни и заостанати и дека одвај можел да се воздржи да не викне „Овие народи треба да биле многу мизерни кога стигнале довде“.³

¹ Александар Матковски, Македонија во делата на странските патописци. Куманово 1992, 75-122.

² Тој Власите од Балканот ги сметал за Романци и во својот патопис така и ги нарекува.

³ Ibidem, 78.

Тој оценил дека ова население нема смелост да ја симне турската власт. Го опишува туркменскиот народ кој владее со нив како „блед, религиозен, уништен од беда, варварски, неписмен, дали има способности кои ги немаат христијанските народи?“⁴ Па ги повикува потчинетите народи да се храбри за да се ослободат.

Тој во Солун се сретнал со еден македонски Романец⁵. Ја опишува неговата широка куќа која била од дрво, на два ката, но внатре немало луксуз. Била наместена по европски обичај со долги кревети крај прозорците, пердиња, огледала, шкафови маси од орев.

При разговорот со домаќинот, кога му кажал дека е сместен во една гостилница во градот, тој го поканил да се смести кај него. Откако Болинтинеау го одбил тој го поканил на ручек. Дома го претставил на својата жена и кога овој ѝ се обратил на романски јазик, таа му одговорила на истиот јазик.

Во текот на разговорот за време на ручекот тој оценил дека жената на домаќинот не го познавала грчкиот јазик и дека му се лутела на мажот кога со гостинот зборувал на грчки јазик. Тој дознал дека жените не го знаат грчкиот јазик, а мажите поради потребата за извршување на трговијата морале да го знаат. Исто така, дознал дека ги мажат и женат своите деца со Власи. Нивната петнаесетгодишна ќерка се срамела да се покаже на странец, а тоа било обичај кај населението да не ги покажува девојките и жените пред туѓинци.

Патописецот добил информација од домаќинот Г. Космад дека имало околу два милиони романска популација⁶ во областа, но тој оценил дека тоа е претерано. Погolem дел Власи живееле по планините и тие биле најхрабри и најнезависни од власта. Тие одгледувале големи стада овци и еден дел од нив се овчари коишто живееле по планините под шатори, а дел од нив живееле по долините и биле многу богати луѓе. Планинците зборувале чист романски јазик, а додека оние по долините зборувале пред сè грчки јазик и не сакале да кажат дека се Власи бидејќи Грците им се подбивале. Додека дома пред своите жени зборувале романски јазик. Нивните жени не го знаеле грчкиот јазик. Нивните деца не сакале да ги праќаат во грчки училишта, па грчката пропаганда, иако правела големи напори да ги погрчи, не успеала во тоа. Golem дел од нивните деца оделе во странство и станале видни личности во Атина, Виена, Лондон, Константинопол, Букурешт и други градови.

По напуштањето на Солун патописецот ја посетил Едеса (Воден). Во патописот го предава историјатот на овој град. Тој е восхитен од убавината и историјата на овој град и им препорачува на сите кои ќе одат по овие мориња да го посетат.

Потоа патописецот дава податоци за бројот на Власите и смета дека во Македонија има 450.000, во Тесалија 200.000, во Епир и Албанија 350.000, а во Тракија 200.000, или вкупно 1.200.000 без Грција. Овие податоци ги собрал од населението и од некои турски документи.⁷

⁴ Ibid.

⁵ Така ги нарекува Власите од Македонија.

⁶ Се мисли на Влашка популација.

⁷ Ibid, 82.

Но Власите постојано биле прогонувани од страна на Грците. Тие преку религијата сакале да го асимилираат ова население и сите православни верници на ова подрачје. Од сите нив бил формиран еден т.н. грчки елемент. Онеправданоста била голема со оглед дека граѓаните плаќале големи давачки на име на црквата, а таа го пропагирала грцизмот. Грчките свештеници ги прогонувале калуѓерите Власи⁸.

При престојот во Воден патописецот бил посетен од повеќе селани од Воден. Тој ги опишува како „добро градени, интелигентни физиономии и пробивни погледи без суровост“. Тој им се претставил како арман. Тие биле изненадени од фактот дека во земјата кадешто живеел гостинот немало ни Грци, ни Арнаути, ни Бугари, дека тие имале владетел Романец, зборуваат романски јазик, а во црквите се служело на овој јазик. Особено биле восхитени од пиштолот што го носел, а кој бил произведен во неговата земја. Утредента му донесле храна без да сакаат да им плати.

Потоа патописецот прави анализа на јазикот со кој се служело ова население. Смета дека тие зеле елементи од соседните народи, но дека процентот е многу мал и изнесува 2 %. Граматиката, според него, е приближна на романската. Особено тоа може да се види во речникот на повеќе јазици од 1770 година издаден во Москополе од свештеникот Данаил.

Меѓу местата коишто ги посетил бил и Острово во близина на Битола. Во куќата кадешто бил сместен дознал дека и во овие краеве имало многу Романци и дека имињата на некои места како Острово, Кожани, Флорина се романски. Тој сметал дека во Албанија има седумстотини илјади Романци. Но, никој во државата не знаел колкав е точниот број, бидејќи кога бил собираан арачот намерно се криел бројот на населението. Особено не можел да се знае бројот на Романците по планините.

Патописецот смета ако се сака да се дознае точниот број на Романците од Романија требало да се испратат лица коишто би изработиле карта на сите места за бројот на населението во секое место. Тој презел и чекори со цел да се подобри положбата на ова население со испраќање на меморандум до Фуад-паша, со барање да се овозможи отворање на нивни училишта, свештениците во црквите да бидат Романци, да си организираат вооружена полиција на граничните премини со нивни граничари. Тој се залага за поголема романска пропаганда во сите области кадешто имало Романци. Од домаќинот разбрал дека во местото имало две грчки училишта, а дека во црквата се служи на грчки јазик кој не бил разбирлив особено за влашките жени.

При посетата на Лерин (Флорина) тој зборува за обичаите на Романците од ова место. Тој на еден извор видел убави жени коишто боси переле алишта и бил мафепсан од убавината на жените.

Кога го прашал стопанот како да се запознае со една жена што ја видел на изворот тој му кажал дека девојчињата таму се срамежливи и диви и дека кога во куќа ќе дојде туѓинец тие се кријат. Кога се женат момчињата не ги гледаат невестите. Тоа го правеле неговите блиски роднини. Кога се вршела крштаква,

⁸ Романци како ги нарекува патописецот.

старите жени плачеле, со оглед на тешиот живот на детето кога ќе порасне. На крштавањето не присуствувале мајките. Кумот и свештеникот плукале преку детето за да го истераат ѓаволот. Потоа дава опис на свадба, која, според него, многу личела на свадбите во Романија. Погребите, исто така, биле слични како кај Романците во Романија.

Носијата на Романците од Македонија имала влијание од местото кадешто живееле. Поголем број носеле гунче од козина и црн фес. Во некои места носеле шалвари, елек и фес. Населението живеело сиромашно, јадело качамак, кромид, лук, сирење, а на празниците колеле и јагне или јаре.

Власите биле вклучени во политичките организации на Грците. Нивна одлика била гостопримливоста, а честа на семејството била света работа. Нивната религија била православна и тој смета дека православието го примиле од времето на Нерон. На некои места биле наоружани. Жените ги криеле од туѓинци, а девојчињата и момчињата се мажеле и женеле по волја на таткото. Млади се женеле, а некои од мали биле свршувани. На одредена возраст им се сечела косата, а тоа било проследено со одреден церемонијал. Машките го наследувале недвижниот имот, а девојките подвижниот имот.

Жените биле убави, бели, витки, со мали раце и нозе со латинска нежност. Биле облечени во убава облека.

При престојот во Битола, за која тврди дека имала голем број Романци, тој влегол во повеќе куќи. Многу од битолските Романци се срамеле да кажат на која националност ѝ припаѓале. За разлика од нив нивните жени строго се држеле кон својата нација. Патописецот смета дека ако „овој народ се спаси да не биде претопен, ќе има култивиран јазик, литература, историја, најпосле ќе има едно име и тој ќе им должи за ова само на романските жени. Жените се најсилна потпора на националноста. Доколку се скрши оваа потпора народот исчезнува“.

Потоа се дадени имињата на повеќе мажи кои странците ги сметаат дека се Грци (Качандони, Чонга, Ефримиу Влахава, Хаџи Петру, Андруцу со ситот Одиса, Колети, Досиу, Дионисиу Вафа и др.)

Романците се делат на шест групи и тоа: Линотопенци, Никуленци, Грамустеани или Планинци, Моцини или Моци во Тесалија, Москополци, преку Пинд и Гопиштенци. За сите дава одредени карактеристики и тоа дека Линотопенците биле решителни, но инаетчии. Тие биле убави, високи со црни очи и коса. Никуленците од Охридско биле елегантни, со чисти облеку. Жените биле елегантно облечени, кокетни и нежни. Од Москополците (Колоња-Средна Албанија) произлегле најзначајните луѓе. Таму е отворена и првата печатница, каде било отпечатено евангелие на романски јазик. Гопештанците биле најразбојнички настроени, биле брзи, итри најмногу од сè биле заинтересирани за оружје. Моцините од Тесалија обработувале земја, исто биле занаетчии, симитчии и др. Од таму излегле видни влашки луѓе. Грамостеанците биле овчари и нивна одлика била што никогаш не лажеле. Јазикот им бил најчист. Нивните жени ткеле ќилими, покривачи и др. Од нив излегле видни воени личности. Битолците се дел од Москополците, биле учени луѓе студени и намрштени ако добро не ги познаваш.

Патописецот дава опис и на некои пагански обичаи кои се изведувале од ова население. Тоа се Драгорка, Додоле, Коледе и Василица.

Потоа патописецот прошетал по Македонија за да види каде и како живееле и колку на број биле Романците. Тој констатирал дека е тешко повеќе да се дознае за Романците во Македонија зошто ниеден писател или учен во минатото не се задржал на ова прашање. Притоа тој ги спомнува Прилеп, Битола, Велес, Скопје, Гостивар, Тетово и др. Меѓу позначајните села населени со Власи биле, Магарево, Трново, Трстеник, Јанковец, Белица Клисуреа и др.

На крајот патописецот заклучува дека Романците во Македонија се во голем број и треба да се борат за да ги задржат јазикот и обичаите за да не се претопат од Грците.

Францускиот дипломат, писател и патописец Еспри Мари Кузинери⁹ (*Espirit Marie Cousinery* Марсеј 1747- Париз 1833) во својот патопис „Патувањето во Македонија I“ (*Voyage dans Macedoine I*) ги спомнува и Власите. Тој за нив пишува „...Власите се многубројни во Македонија, тие се потчинети, како и Грците и Бугарите на патријаршиската хиерархија во Константинопол. Тоа население е чисто римско. Тоа произлегува од уривањето на градовите, наречени од разни императори „колонии“, каде што поставиле легиони, користејќи ги римските граѓански закони.“¹⁰ Поради политичките потреси во XI век овие жители ја напуштале земјата, а биле желни за независност и сè собрале по планините кои го делат Епир од Македонија и Тесалија. Тие зборувале латински и лесно се распознавале. Ако биле прашани од која народност се, тие со гордост одговарале дека се Римјани. Кузинери констатира дека Власите отаде Дунав се разликуваат од оние во Македонија иако и двата народа зборуваат на лош латински јазик. Но македонските Власи биле храбри и горделиви. Нив ги ставале пред караваните кога се одело на панаѓурите. Во караваните тие се препознавале по својата облека, стасот и високите шубари и со воинствениот став.

При описот на Серес патописецот спомнува дека Власите заедно со Грците биле главни трговци кои тргувале со Германија. Тие таму испраќале бел памук, потоа манифактурни производи, штофови и платно. Платното било значаен производ при размената со Германија.¹¹ Исто така се спомнува дека Власите ја држеле трговијата со Виена.¹²

Власите ги спомнува и патописецот Пуквил во својот патопис од 1817 година под наслов „Патувањето во Грција“ Т. I II (*Voyage de le Grece, Paris 1826*) кој се наоѓа во националната библиотека во Париз. Тој Власите ги спомнува како жители на градот Влахо-Клисуреа околу 500 семејства и тоа Власи Дасарети кои биле преселеници од Москополис. Во градот имало многу богати трговци и кирации кои тргувале со Босна. Ова население, смета Пуквил, околу петнаесеттиот век избегало по планините за да го избегнат ропството и смрт-

⁹ Александар Матковски, Македонија во делата на странските патописци (1778-1826), 599-643.

¹⁰ Ibidem, 601.

¹¹ Ibid, 626.

¹² Ibid.

та. Власите барале студени места со студени води и пасишта.¹³

Рускиот славист Виктор Григорович (Балта 1815- Јелисавет- град 1876) во својот патопис Патешествија по Европска Турција издаден во Казан 1848 година препечатен во Москва во 1877 година дава опис на македонските Власи. Тој при посетата на Битола поминал извесно време во куќата на еден Влав и констатира дека Власите (Цинцарите или Куцовласите) се многу снаодливи, претпазливи, постојано ги надгледувале туѓинците и немале доверба во нив. Тој оценува дека битолските Власи биле образовани и многумина зборувале германски и италијански.¹⁴

Германскиот патописецот Јохан Хан (Johann Georg Hahn 1811- 1869)¹⁵ при своето второ патување на Балканот го издал патеписот под наслов „Патување по поречината на реките Дрина и Вардар од 1863 година“ издадено во 1867 година во Виена. Патеписецот зборува покрај другото и за Власите во областа Моглена. Тој забележал дека ги има многу во селото Ноќе кое е најголемо во областа и карактеристично е тоа дека жителите на селото поминале во исламот. Патописецот не можел да дознае кога Власите минале во исламот и смета дека исламот го примиле за да се заштитат од насилството кога во овие области се населиле Јуруците. Мохамеданските Власи живеат во Ноќе, а нивниот јазик се разликувал од другите Власи во Македонија. Овие Власи биле граничари и биле распркани по македонските граници. Овие Власи биле најфанатични мохамеданци во покраината.¹⁶

Од горе изнесеното можеме да заклучиме дека странските патописци се интересирале за Власите кои живееле во Македонија и на Балканот. Тие напишале значајни патописи од кои може многу да се дознае за обичаите, јазикот, културата на ова население. Особено тие ја истакнуваат храброста, гордоста на ова население кое несакајќи да се потчини на Турците ги напуштало своите огништа и се населувало по планините и таму се занимавало со сточарство. Но, неоспорен е фактот дека од влашката популација потекнале многу видни личности кои биле познати во Македонија и надвор од неа. Но, голем проблем за Власите била грчката пропаганда која сакала да ги асимилира. Но, благодарение на жените и нивната приврзаност кон влашката традиција тие до ден денес ја сочувале својата посебност.

¹³ Ibid, 682.

¹⁴ Александар Матковски, Македонија во делата на странските патописци (1827-1849). Куманово 1992, 571-571.

¹⁵ Истиот, (1850-1864), 616-681.

¹⁶ Ibid, 674- 5.